

**КАТЕРИНОСЛАВСЬКА УКРАЇНСЬКА ГУБЕРНСЬКА
РАДА: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА
КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ
(березень-травень 1917 року)**

У статті розглядаються передумови та створення Катеринославської української губернської ради навколо якої об'єднувалися найвпливовіші українські громадсько-політичні, військові та культурницькі товариства. Аналізуються партійний склад губернської ради, її соціальна база та перші дії впродовж весни 1917 р.

Ключові слова: Катеринославщина, революція, губернська рада, Просвіта, Центральна Рада

Паралельно з загальноросійськими революційними процесами в Катеринославській губернії розгорталися організаційно-політичні процеси, які слід трактувати в площині Української революції. Тобто ті, які були направлені на відбудову національної держави й створення її представницьких та владних інституцій, що мали стати делегованими установами Центральної Ради в регіоні, і від її імені контактувати з тими комітетами й радами (советами), що виникали повсюдно на Катеринославщині. Оскільки вони генетично були пов'язані з українськими культурно-просвітницькими товариствами та організаціями, що існували з дореволюційних часів, як наприклад «Просвіта», яка ще до і під час Першої світової війни заклала основи українського національного руху, що охопив службу інтелігенцію, робітників та мешканців навколишніх сіл [3, с. 61], то з самого початку отримали виразне етнічне забарвлення, як, зрештою, сама Центральна Рада. Такою консолідуючою інституцією стала Катеринославська

українська губернська рада, яка мала об'єднати навколо себе активних учасників громадсько-політичного життя, що підтримували основні постулати національної революції. У такому вигляді дана проблема комплексно не вивчалася, тому в даній статті ставиться завдання виявити механізми консолідації українських громадських діячів краю навколо ідеї створення загальногубернського політичного об'єднання, проаналізувати темпи та особливості створення губернської ради, дослідити партійний склад її керівного органу та соціальну базу.

Перші кроки по вивченню даної проблематики зробили радянські історики ще на початку 1930-х років. Так, А. Горб вказував, що у Катеринославі поряд з громадськими комітетами і радами виник Об'єднаний комітет українських організацій, «політичний центр української буржуазії на Катеринослащині, який пізніше приймає назву Українська губернська рада. Її представники посідають місця в «Комітеті громадських організацій»» [2, с. 10].

З цитованого фрагменту видно лише матричні схеми, які не мають чіткої прив'язки до дат та імен, не вказують на політико-ідеологічні завдання тощо. За схожими методологічними принципами описували події й наступні дослідники, з праць яких можна отримати вкрай скупу інформацію про механізми створення не тільки губернської ради, але й повітових рад чи інших українських політико-представницьких інституцій [10, с. 150]. У пізніших працях заявлялося про створення протягом весни 1917 р. цілої низки українських повітових рад, які перебували переважно під впливом УПСР [5, с. 573; 6, с. 26]. Власне цим вичерпувалася наративна база з проблеми.

Суттєво доповнив спадщину радянської історіографії щодо початкового етапу національного державотворення в регіоні сучасний дніпропетровський науковець В. Заруба. Він скурпульозніше реконструював хід подій у березневі дні 1917 р. й зазначав, що протягом 3-6 березня українські орга-

нізації Катеринослава проводили наради і врешті-решт створили координаційний центр, схожий на Центральну Раду. За його словами вже до 7 березня у місті існувала губернська рада, бо цим числом датується посвідчення А. Синявського під №305 [4, с. 137-138].

Але судячи і з його наступних міркувань, і опублікованих документів, і наведеної вище цитати радянських істориків, це була не стільки повноцінна українська губернська рада, на зразок тих, що виникали повсюдно на інших теренах протягом квітня – серпня 1917 року, скільки Катеринославський український об'єднаний комітет. Це дотично підтверджує своїми словами А. Синявський: «Ми працюємо в об'єднаному комітеті, видавничій спілці, «Просвіті», радикально-демократичній партії. Мусимо робити виклади, виступав і кілька разів на мітингах» [4, с. 138].

Зазначений документ відтворює персональне керівництво Катеринославського українського об'єднаного комітету (В. Біднов), а також її можливий кількісний склад – декілька сотень осіб. Хоча, як стверджував Д. Дорошенко, «...коли почалася революція, то активних політичних діячів серед українців знайшлося дуже небагато...» [3, с. 61]. Відомі катеринославські громадсько-політичні діячі того часу І. Мазепа та П. Феденко були ще більш точними. Перший стверджував, що «свідомих українців» у Катеринославі було близько двох десятків, а головною їхньою базою стало село, оскільки зрусіфіковане місто перебувало передусім під впливом інших партій та організацій [7, с. 34-35]. Його однопартієць висловлювався у подібній тональності: «В місті, в установах державних і громадських, перед вели росіяни або «малороси», що часто ставилися до українського руху з більшою неприязню, ніж самі росіяни з Московщини... Українські сили в самому місті Катеринославі були дуже малі і не на високому рівні... Українська інтелігенція міста Катеринослава не була підготована до політичної роботи в масах, як вимагали обставини революції» [15, с. 288-289].

Отже комітет, у якому суттєвий вплив мала Українська радикально-демократична партія, зі своєрідним дихотомним поділом на пасіонаріїв та чисельну, але малодієву групу, з самого початку взявся до проведення публічних акцій, як правило у вигляді віче, перше з яких пройшло не пізніше 9 березня. На ньому виступили Ф. Сторубель і В. Пузаненко. Це були перші політичні збори українців Катеринослава, скликані службовцями-залізничниками з ініціативи інженера І. Труби [1, с. 10]. Як показали наступні події це був лише початок організаційних заходів, адже 11 березня з ініціативи Є. Вирового відновлює існування «Просвіта», яка наступного дня провела своє перше зібрання за участі гостей з Києва, Одеси, Олександрівська, Верхньодніпровська та навколишніх сіл Мануйлівки, Діївки та інших. На ньому обрали правління з 13 осіб, а також створили комісії: по організації філій і проведення вечорів, видавничу, шкільно-лекційну та бібліотечну. Урочистості по відкриттю Катеринославської «Просвіти» відбулися 18 березня [1, с. 10]. Вона розпочала видавати «Вістник Просвіти», далі утворилося Українське вчительське товариство (рада складалася з О. Бідної, Є. Вирового, М. Луценка, А. Сорокаліта, С. Швеця та Я. Януші) [8, 2 квітня], «Українське Видавництво», які здійснювали активну роботу по своїх напрямках [3, с. 61], з ініціативи Є. Вирового планувалося утворити «Юнацьку спілку» [8, 2 квітня]. Протягом березня – травня 1917 р. Катеринославська «Просвіта» мала вже 30 філій, у тому числі в містах Олександрівськ, Кривий Ріг, Павлоград, Новомосковськ, Гуляйполе та інших [1, с. 11]. А також в навколишніх селах – Мануйлівка, Діївка, Таромське, Сухачівка, Михайлівка, Кайдак, Підгородне – у яких громади, з підказки просвітян, висловлювалися за демократичну республіку [8, 31 березня].

Незабаром, 12 березня Катеринославський український об'єднаний комітет спромігся провести у кінотеатрі «Колізей» масштабне віче. Воно закінчилося велелюдними, не ба-

ченими раніше в місті заходами, зокрема учасники пройшлися до Соборного майдану, де навіть спорудили трибуну з якої до присутніх промовляли оратори. Припускаємо, що саме про дане віче йдеться у статті журналіста І. Гаврилюка, який писав до одеського альманаху про міське багатотисячне віче, у якому під червоними і синьо-жовтими прапорами взяли участь військові, робітники, священники та інші. Під останніми виступила українська громада, яка провела свій захід у театрі «Колізей» і згодом прилучилася до загальноміських акцій. Дописувач вказав наступні прізвища виступаючих – доктор Ю. Павловський, директор гімназії А. Синявський, службовець залізниці П. Ємець, інженер І. Труба, адвокат П. Благонядьожин [13, с. 6-7].

Як і в інших частинах південної України, на даному етапі організації типу Катеринославського українського об'єднаного комітету де-факто неначе пробували реанімувати колишні культурницько-просвітянські традиції. Як згадував І. Мазепа, найбільш свідомі українці Катеринослава – А. Синявський, І. Рудичев, Є. Вировий, В. Біднов, І. Труба та інші взялися насамперед за справу культурно-освітнього характеру, а збори комітету, за його ж словами були схожі на сходки «Просвіти», а для політичної праці кадрів майже не було [7, с. 36-37]. Але джерела й сучасні праці доводять, що так було тільки частково. З них випливає, що вже 11 березня низка політичних сил Катеринослава висунули вимогу організації «українських легіонів» [11, с. 132], а 17 березня під егідою представника українського комітету В.(?) Благонядьожина відбулося зібрання шкільної молоді для обговорення «справи про організацію молоді біля об'єднаного комітету для політичної праці» [8, 2 квітня].

Попередня організаційна робота та постанови Всеукраїнського національного конгресу 6-8 квітня 1917 р., на якому від Катеринославського українського об'єднаного комітету промовляв Ю. Павловський [12, с. 54], підготували підґрунтя для завершення підготовчого етапу в становленні загально-

губернських українських структур. 15 квітня загальні збори катеринославської «Просвіти», на яких були присутні 125 чоловік, вирішили організувати місцеву українську губернську раду. Тоді ж обговорили і порядок виборів до неї [1, с. 13]. Тимчасова Катеринославська українська губернська рада стала за різними даними або 20 квітня на губернському з'їзді українських організацій, проведеному об'єднаним комітетом в приміщенні Комерційного училища [4, с. 139], або 5 травня [1, с. 13; 11, с. 128]. Зважаючи на суттєві розбіжності в хронології дана колізія передбачає подальший пошук документів для підтвердження однієї з дат створення ради.

На захід зголосилися різноманітні професійні й українські товариства та партійні осередки: «Просвіта», поштова, видавнича, учнівська та вчительська спілки, комітет службовців і робітників залізничної станції Катеринослава, громада службовців депо, залізничні службовці, Катеринославська українська військова рада, осередки УСДРП, УПСР, УРДП, автономістів-федералістів, які й увійшли до новоствореної установи. Форум, який очолював В. Біднов, обрав президію, виконавчий комітет, організаційно-агітаційну, видавничу, шкільну і маніфестаційну секції, створив інформаційне бюро, що зайвий раз підтверджує думку про культурницько-пропагандистську специфіку діяльності комітетів і рад на початках свого існування. Головою Катеринославської української губернської ради став адвокат А. Шкамарда, заступником, за версією В. Заруби, В. Біднов [4, с. 139], а за словами Д. Дорошенка, український есер П. Коробчанський й секретарем – український есдек П. Щукин [3, с. 62]. На перших порах головні важелі адміністрування знаходилися в руках Є. Вирового, якому належала чи не головна заслуга в заснуванні ради [14, с. 279]. Часопис «Нова Рада» подає повний перелік членів президії ради – Шкамарда, Павловський, Полівець, Благонатьєв, Штефан, Федорів, Усик-Базилевський, Осинський, Базілев, Якуша (*очевидно Януша – Т. В.*), Самійленко, Сухенко, Дубіщев і Калиниченко [8, 18 травня].

До складу губернської ради увійшли представники від військових комітетів (8 осіб), «Просвіти» й об'єднаного комітету автономістів-федералістів (по 6 осіб), українського товариства поштових працівників (5 чол.), видавничого товариства (3 людини – А. Кащенко, Т. Калиниченко, Самійленко) [8, 17 травня], по 2 – від учительської спілки і українського гуртка служби рухів, 1 – від українського комітету робітників і службовців депо. Окрім цього, до її складу увійшли члени Центральної Ради В. Біднов, Ф. Дубовий, К. Герасимів, М. Кузьменко, Ф. Сторубель і П. Тушкан [11, с. 129; 1, с. 13]. Таким чином, губернська рада налічувала разом 39 осіб. До зазначених постатей можна додати членів ради від «Просвіти», яких встановив запорізький науковець В. Гвоздик – Є. Вировий, Б. Усик-Базилевський, М. Федорів, А. Синявський, Ю. Павловський та В (?). Януша [1, с. 13].

Значний інтерес становить й партійний склад Катеринославської української губернської ради. Вона складалася переважно з членів соціалістичних партій – І. Вирва, Ф. Дубовий, Д. Лисиченко, І. Мазепа, І. Романченко, П. Феденко, П. Щукин (усі – УСДРП), С. Бачинський, П. Коробчанський, Ф. Сторубель, Б. Усик-Базилевський [9, с. 27], М. Федорів (усі – УПСР), В. Біднов, П. Єфремов, А. Синявський (усі – УПСФ [16]), І. Труба (народний соціаліст), Лук'янов (УПСС) [7, с. 37-38]. Три останні партії формували досить умовне праве крило українського політикуму, дещо віддалене від соціалістичних ідей, попри назву, вони радше були лібералами. І що характерно, у даному переліку немає УРДП, про яку йшлося раніше, як одну з найпомітніших у березневі дні.

За рівнем впливу вони поступалися крилу лівому, власне соціалістичному. За мемуарами, до українських есдеків належало декілька сотень осіб, здебільшого робітників, що формували своєрідність соціальної бази української революції на Катеринославщині. На відміну від інших південних губерній, де підтримка Центральної Ради та її місцевих

представницьких органів з боку робітників залишилась поодинокую, відтак невиразною, у окресленій губернії вони, поряд з селянами, взяли активну участь у побудові підвалин національної держави, що простежується зокрема за представництвом на перших масштабних заходах, проведених у Катеринославі та за його межами. В тому числі їхнє представництво стало помітним у численних «Просвітах», які в багатьох випадках склалися саме з робітників, очевидно насамперед у приміських робітничих селищах, навіть попри те, що значна частина робітників, особливо зрусифікованих, перебувала під впливом російської соціал-демократії, з якою українські есдеки ще під час Першої світової війни уклали угоду про спільні дії. Душею Катеринославського комітету УСДРП був Ф. Дубовий, що працював чиновником на місцевій залізниці, й де зумів зорганізувати товариство, яке протягом усього року регулярно підтримувало заходи української губернської ради.

Партійне представництво А. Шкамарди встановити поки не вдалося, що на перший погляд, є логічним утрудненням. Відповідь на дану апорію, на нашу думку, слід шукати в можливій позапартійності голови ради, завдяки чому той став компромісним кандидатом на посаду. Звертає на себе увагу й те, що дехто з очільників, як наприклад, В. Біднов, І. Мазепа, П. Феденко входили до керівних органів своїх партійних організацій в загальноукраїнському масштабі, що посилювало авторитет місцевих комітетів, та й самої Катеринославської української губернської ради.

Засадничі принципи проводу ради співпадали з політичною доктриною ідеологів української національної революції. Тому вони виступали за досягнення головної на той час мети – автономії України у складі Російської федеративної республіки, але попри це, поява української губернської ради викликала насторожене ставлення до неї з боку політичних конкурентів [4, с. 140], які перейняли ментальні рецепції з

імперської епохи щодо «українського питання». На думку деяких фахівців, запозичену з мемуаристики, серед очільників катеринославських українців начебто було чимало прихильників повної самостійності, але вони побоювалися відверто оголошувати свої погляди, зважаючи на сильні позиції місцевих органів Тимчасового уряду та загалом прихильників збереження Російської держави в старих кордонах [4, с. 140]. Вважаємо дану тезу скоріше надто сміливим припущенням, яке не базується на серйозній доказовій базі, отже втрачає конгруентність з оприлюдненим партійним складом губернської ради. Та й з політико-ідеологічною модою того часу, де самостійницькі гасла не стали близькими для більшості українських політиків й урядовців. Отже, основною метою діяльності організації стало впровадження в життя рішень Центральної Ради [11, с. 129] і відстоювання інтересів української громади Катеринославської губернії [7, с. 35], але судячи зі слів одного з учасників подій полковника М. Омелянковича-Павленка тривалий період часу вона залишалася не надто помітною політико-громадською установою, яка не зуміла заволодіти увагою місцевих мешканців. Офіцер російського війська прибув до Катеринослава не раніше червня 1917 р. і його перші враження від побаченого залишилися песимістичними: «...Шкамарда прийняв мене дуже радо, але що до української справи, то тут він певно вже добре попідкся, бо був повний песиміст...» [9, с. 26].

Таким чином, створення Катеринославської української губернської ради слід розглядати як взаємно направлені вектори революційних процесів на початку 1917 р. З одного боку, її постава стала наслідком створення Центральної Ради та оприлюднення її політичної доктрини, а з іншого, чималих зусиль доклали місцеві активісти, що підтримували курс Києва на відродження Української держави. Відзначаємо високі темпи консолідаційних процесів у Катеринославській губернії, адже вже у перші тижні в містах регіону постали

філії «Просвіти», навколо якої й проходило об'єднання найвпливовіших українських інституцій. Партійне обличчя губернської ради загалом співпало з політичними симпатіями тогочасного соціуму, отже сформувалося передусім з есдеків та есерів. Соціальною базу національної революції в краї стали не лише селяни та інтелігенція, але й робітники.

Vintskovs'kyu T. S.

**KATERYNOSLAVS'KA UKRAINIAN PROVINCE
COUNCIL: CONDITIONS OF FORMATION AND
COLLECTIVE PORTRAIT
(march-may 1917)**

Summary

The article reviews the background and create Katerynoslavs'ka Ukrainian provincial board united around which influential Ukrainian socio-political, military and cultural partnership. Analyzed the party composition of the provincial council, its social base and the first steps for spring - summer 1917

***Key words:** Katerynoslav Province, revolution, the provincial council, Prosvita, Central Council*

Винцовский Т. С.

**ЕКАТЕРИНОСЛАВСКИЙ УКРАИНСКИЙ
ГУБЕРНСКИЙ СОВЕТ: ПРЕДПОСЫЛКИ
СТАНОВЛЕНИЯ И КОЛЛЕКТИВНЫЙ ПОРТРЕТ
(март – май 1917 года)**

Реферат

В статье рассматриваются предпосылки и создание Екатеринославского украинского губернского совета, вокруг которого объединялись влиятельные украинские общественно-политические, военные и культурные деятели. Анализирую-

ются партийный состав губернского совета, ее социальная база и первые действия на протяжении весны - лета 1917 г.

Ключевые слова: *Екатеринославщина, революция, губернский совет, Просвита, Центральная Рада.*

Джерела та література

1. Гвоздик В. С. Пробудження національної свідомості українців на півдні України в 1917 році // Придніпровський науковий вісник. – Дніпропетровськ, 1997. – № 9: Історія і право. – С. 10–15.
2. Горб А. Червона гвардія м. Катеринослава (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад. – Б. м., 1933. – 76 с.
3. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923 рр. В 2-х томах: [Репринтне відтворення видань 1932 р., Ужгород]. – Б. м.: Б. р. – Т. 1. – 437 с.
4. Заруба В. Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866-1951). – Дніпропетровськ, 2003. – 284 с.
5. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. – К.: Інститут історії Академії Наук УРСР, 1969. – 958 с.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. – К.: Інститут історії Академії Наук УРСР, 1970. – 765 с.
7. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921 рр. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.
8. Нова Рада. – 1917.
9. Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. – К.: Планета людей, 2002. – 459 с.
10. Придатченко І. Більшовицька організація Катеринослава в боротьбі за перемогу Радянської влади // Більшовицькі організації України в боротьбі за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної ре-

волюції. – К.: Українське видавництво політичної літератури, 1949. – С. 143-179.

11. Турченко Ф., Турченко Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.
12. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 591 с.
13. Українське Слово. – 1917. – № 2. – 16 с.
14. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 року). – К.: Видавництво Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
15. Чабан М. У старому Катеринославі (1905–1920 рр.). Хрестоматія. Місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2001. – 360 с.
16. УПСФ та УПСС офіційно оформилися пізніше, відповідно у червні та грудні 1917 р., але для зручності використовуємо офіційні назви партій протягом усього оглядового періоду.

Джумига Є. Ю.

УДК 94(477.74-21):355.65”1914/1917”

ПРОДОВОЛЬЧЕ СТАНОВИЩЕ В ОДЕСІ ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (липень 1914-лютий 1917 рр.)

В статті досліджується вплив Першої світової війни на продовольче становище в Одесі (липень 1914–лютий 1917 рр.), динаміка цін та причини подорожчання основних продуктів. Аналізуються ставлення населення Одеси до